

Э Н Э
ХУУДАҢАНДАМНАЙ:

Угын хүсэн тухай бодолнууд

Уран шүлэгэй долгион дээрэ

Уншагшдайд бэшгүүднээ

Арадай аман угын абдарнаа

Будамшуу асуудал табина

ХООҢОН УГЫН ХОРОН ШАНАР

Дундуур наһанай нэгэ нүхэр намтай танилсахада, ингэж хэлбэ гээшэл даа...

— А-а! Наян мэдэхэб танисо...

Энэ хүнийе урда тээнь харан, танилсаһан аад, жоадамар, мартанхайрхон хүн абһин гэжэ ороов өөлөгдөг нэгэ гээшэл даа. Тэдэ тэрэ хүнэй шарайда тамгадаа тэмдэг байбагүй. Юнда интерээ харыһыһан үнөөхи нүхэр тухайлаха ха:

— Угы ааб даа, бидэ ноурара урда тээнь танилсаһан бэшэбди. Би танай шүлэгүүднээ мэдэхэб. Ехэл дуратайб, найнаар бэсэдэгтэ, бури яахин аргагүй!...

— Гэжэ байгаад, тэрэ минь намдаа хорһон малгай үмдүүлжэ захалба. Тихэдэнь һэнэргүйгөөр угыһан таһа дүүрээдэ.

— Илангага ямар шүлэгтэй танай сэдхэлхэ дайраба гэшэб? Арагай хаа, нэрлэжэ хайрлыт, — гэбэб. Тэрэ минь яахыһе мурло оложо яашаба. Нэгэһе шүлэг уншажа үзөөгүй, юрэл дурбаар тухайлаха аад, үнэн танилсахада, тигэжэ хоһоорон хайрхад, хүнийе худалаар магтаахидеда, ямар зорилготой байһыһе мэдэһин аргагүй.

«Хорһо үрхирүүлэн магтадаг хүнийе хэрэ зэрүүлхэнтэй ядһи гэжэ тоолоһон бии», — гэжэ агуу олоо бэһэнэ хүнэй агаарыг бэһэнэ үзүндээ эзлүүдгүй намда һанагдажа: «Урда тээнь намтай хахадһе үгэ дугаралсажа үзөөгүй аад, энэ хүн яахада намда интерээ хоорон һанаха болобо хаб? Элдэб хо-жэб дуулаһан байба аалтай?» — гэжэ бодохо баатай болоо һэм.

Үнэхөөрөөһе, болбосооронгы, һайхан сэдхэлтэй хүнэй аманһаа хурмаг үгэнүүдэ зэянэ даһше алдагдахгүй. Юундэб гэхэдэ, һайн доторной хүн хоһон үгөөрөө хүнийе голдожо болобо гэжэ нарилха байна бшуу.

Илангага наһанайнгаа тэбхэр тоо ойн баяр болгожо, нүхэрдо, түрэл гаралаа сугуулаада, бүлһыһөө һайндэриһе тэмдэглэжэ байһан хүн түүһа магтаала үзүндээ олоор хэлдэгдэб. Зүгөөр айлша болгожо ерһэн хүнүүд юбиллар түүһа магтаала хэлхэдэ, барандаа муу һанажа, сэдхэл зурхыһе шархатуулаха хүсэлтэй байдаг гэжэ би баталнагуйб. Шара тоһо эдэжа, гуламтын гальыо бури охээр дэгжээхэ гэгэһэнүү, наһанайнгаа ойн үдэриһе тэмдэглэжэ һууһан хүнэй баяр дээр баяр нэмээхэ хүсэлтэй байдаг бээ. Гэбэ яаһыһе...

Английн граф, гүрэнэй ажал ябуулагша, уран зохиолшо Филип Доржер Стевен Честер-Филд (1694-1773) «Хүбүүндэ бэһэнэ бэшгүүд» гэгшэ аял зэршэдэ, һургаалда хабатыай зохиолнууд соогоо ингэжэ онсоһон байдаг: «Шамые маг-

тахадһе, магтуулжа баймаар габядаатай гүб гэжэ һайсахан бодожо үзөөри; хэрбээ тингэ габядаатай һааш, шамый наада барилан болохо гэшэл даа...

Алар XVII зуун жэлдэ бэһэгдэ дэлһиһе һаа, тон зүбоор, үсгэлдэр хэлэгдэн мэтэ, гүндэг үдэтэйгөөр эдэ үгэнүүд, соностоно бэшэ гүй!

Хөөр жабжаараа хоһоо бууратер өөршөш магтежа байһан хүнэй угыһе һэр-мэр гэжэ шалталтай юм ааб даа. Тэдэ үгэнүүднээһе бүлһыһе зүбооһоо болоо һаа, нэрээ элтан гэгшэ һанаад, алта шарууһан гүрлин хашарһа харманһалантай аеди.

«Худалаар магтаһан нүхэр тутга дэлһийн дансантай адһи гэжэ арад зон дэһи хэлсээгүй. Хүн сэдхэлхэ һайнниһе хүсоо һаа, һанагаага зөбожо, нүхэрэйгөө дуту дундэ дааха, хэлхэб өһотой бэшэ гүй!

Хөөр юумэн халдабартай гэжэ тон үнэн даа. Нидондо нажарай һуул багта менай буһын нүхэрд үхүүһынэйгээ түрһэн үдээтэ басагантайми уриһан байгаа. Тэрэ айлай басаган 15 наһатай болоо. Түрлхидын шадлаараа оролдожо, үгын жамбын эдихэ юумэ бэлдээ, бүхэли хайрсаг унда (напиток) абаа.

Эдир айшад стогодо уригдаба. Түрһэн үдэрөө тэмдэглэжэ байһан хүхүнэй хамта һурдагад, өөртэйнь тухай берэгай басаган хундагаар халиса унда хээд, тэрэнээ скатерть дээр гүүр салгидхэн байжа, хүл дээр бодоод, тон лэ ингэжэ хэлээ бшуу даа:

— Хүндэтэ нүхэд! Бидэ хадаа манай һайн нүхэр Ленин арбан баатай болоһон үдэриһе тэмдэглээхэ суглараад байнабди...

Бидэ — өхшүүл нмур ноураа харалсаахидебди. «Яһан абаһатай өөр басаган бэй» — гэжэ баранда һанаахиде хабди. Үнөөхимнай нидөөрөө энэбхилэн, «бишыхан юбиллярингаа» урдаһаа сэхэ хараад, үгээс үргэлжэлүүлбэ:

— Лена — хүн бүхэнэй һайн хана, Клаас соого эрхиүүдэй эрхим хурагша. Лена хэнхээһе өхөөр ном уншадаг, хэнхээһе өхэ юумэ мэдэдэг. Нийтын худалһаридэ — түрүү. Хэн нэгэнэй муу юумэндэ ороо һаа, эгээл түрүүн гараа харбайдаг хүн — Лена...

Эндэхэл худалханаар буудажархидеб даа гэжэ би һанажа уридаб. Юуб гэхэдэ, хамта һурдаг нүхэрэйгөө бөһинчидэ ороходо, нэгэһе эрхэм өшөөгү, гэрийн даһи-бары саржага үгэдэггүй. Бидэ гэжэ би дуулаһан байгааг. Харин үнөөхи басаган хундага уриһаа салгидхэн байжа, магтаалаа татаһар:

— Би Ленинэй үлдэгд, ханил-

Расул ГАМЗАТОВ, Дагестанай арадай поэт, Ленинскэ шангай лауреат

НАЙМАН МҮРТЭЙ ШҮЛЭГҮҮДЭЭ

Эртын хүрсе, арадай хурдые
Эрхын нэмэргэһиһе асгажа,
Өршүүлдэ нүхээсэл бөхилхэ
Эртын заншал байһан юм лэ.
Хүндэтэ нүхэдин, хүндийн
Ханхинуур холын замудыг
дабыт.

Али холын поезд мэтэ,
Ажабайдал соо бидэ эрэжа,
«Ами наһан» — парата
станцида
Угтуулан тогтонобид нэгэ
бага.
Тогтоноб биһе. Сагин бага.
Танигдагүй хизаар хүлэһе
намай,
Нарата станицинэй улаан
галханаа
Носооһоор үшоол бангладаг
һай.

Золгоһон һайханаа хэлыһи,
— гэхэдэ,
— Эхэ булгаһайнгаа эхин
дээрэхи
Эрсын харахан шудуунһаа
һайхыһе
Утахан замдаа хараагүйб,
— гэжэ
Уулын горхоһон дуулаа
бэлайл.

Апрель һары, тэгһэрнөө
Аобахай саһан унаһан аад,
Бүрөөн газар харахада,
Бороо болоод буубал даа.
Уулын зурөөр би шалдаа
Ушаргүй хуртай яһан аад,
Апрельдэ саһанай хайлаһан
мэтэ,
Урдаһи ерэхэдэ хайланаһи.

Мэлхэйн хүдэлэс хушар
агша

Манда тэрэй гайхалгүйб,
Мэлхэй зуун жэл амдарха!
Зонгууд, юундэ аалданаат?..
Зайдаар хараһан туулайда,
Зонуд, хайһаа яранат?..
Туулайн хараһа гайхалгүйб,
Тэдэнэр табахан жэл
амдарха!

Түбниһе хараха жаргалаһайнгаа
магад
Табахан минутаһе
үлэһиһе мэдээгүй аад,
Зуугаад жэлүүдтэ задаруу,
доруоһон ябахашуугаар
Зарим нүхэдийн ашалаһана
гээшэб даа.

Харин тинхэдэ мингаад
жэлэй улаанууд
Хулгөөтэйһэн хүнэй байдал,
адаглана,

Тэдэнэй хараһа
шээрүүхэн да
Түбниһе харахан
минутаһе

Хэрбээ минин
хараһа

Хашарһан мүнөө
хэрбээ минин
Хэнэйһе хараһан
хашартайһаар
Хүнүүдэй нидэ
хүитэрүүдэ
Хөр магад түрөө
хүнүүдэ
Зорин һайтын
болгоһон
Хуйдаа амарха,
оробол,
Хурса кинжал
үгшые
Орбод
ЖАНЧИПОВ

ХҮМҮҮЖҮҮЛХИ ҮДХАТАН

«Буряад үнэн» газетын февральн 1-ной номерто «Буряад арадай үрэллүүд» гэһэн Сергей Баюев Буряат Дамхиной хоёротой эхэ һонирхожо үншааба.

Алар хорьдэ минган шүлэгдэмэ мүнүүдтэй буряад үрэллүүднээ Сергей Баюев ойн жэл соо бэшэжэ сүлдэулаа, улмаарнь согоһоод байһаныһе угаа һайшаалтай. Энэ сүлдэулаһыһе тусгаар ном болгожо хабүүлхыһе авторуудта дуралдаа. Арадай үрэллүүднэй нмэ сүлдэулаһын хүн зонинемнай коммунизмын үзөөдөр хүмүүжүүдэ хэрэгтэй аһатай байһан аһинэ.

Ч. РИНЧИНОВ, Буряадай АССР-ий габялата артист. ТУСХАН НОМ ХЭРЭГТЭЙ

«Буряад арадай үрэллүүд» гэһэн статья тухай

УНШАГШАДАЙ ҺАНАМЖАНУУД

«Буряад арадай үрэллүүд» гэһэн тухай нмэ хэблэгдэн гараа һаа, оидонь «стол дээрэ ном» болохо һон. Тинхэдэ энэ номой нүүдэр нотогдотой үрэллүүдтэй нэрүүнэ гэгшэ дурдаа хэрэгтэй. Энэ умарһаа бидэ Буряадай номой хэлхээдэ нэгэ халдаха банидаһе манай энэ сэдхэлэ эрхитэ дүүргэжэ, энэ номой хэлхээ гаргалда туха үзүүлхыһе гуйһаби.

Мүнөө үе сагта Социальс удхатай, национальс тухэл маһатай бүтээһүүднээ хойһин гаргаха эхэ удха шанартай,

Буряад арадай оюун бэлгэ-тэ ухаанһаа удхалһан, уран хурса үгэнүүдээр шэмэгдэһэн үрэллүүд, онһон үгэнүүд, үлээр, дуунууд мүнөөнэй хүнүүдэй ажабайдалда хуушан сагаһинһаа дутуугүй хэрэгтэй хаһань, улад зонин эдээрэ улам эхэ һонирхоход болоһон.

Хаа яахан онһон үгэнүүдтэй, таабаһи, нүүдэй, буряад, дуунуудай номхуудай наймаанда гараба гү гэгшэтай саасу үгы болоһондһыһе энэһиһе гэршэлэ. Түүхын тоһондо дарагдажа байһан урдын ажабайдалай амисхалтэй заримдаа танилсахада, һонниһе, мүнөөнэй зарим хэрэгтэ туһатайһе байжа болохо.

Мүнөө сагай хурим түрэ болоод, бусад байрай үдэрүүд дээрэ арадайһаа урдаһи үгэнүүдтэй, таабаһи, нүүдэй, буряад, дуунууд мүнөөнэй хүнүүдэй ажабайдалда хуушан сагаһинһаа дутуугүй хэрэгтэй хаһань, улад зонин эдээрэ улам эхэ һонирхоход болоһон.

Хаа яахан онһон үгэнүүдтэй, таабаһи, нүүдэй, буряад, дуунууд мүнөөнэй хүнүүдэй ажабайдалда хуушан сагаһинһаа дутуугүй хэрэгтэй хаһань, улад зонин эдээрэ улам эхэ һонирхоход болоһон.

Хаа яахан онһон үгэнүүдтэй, таабаһи, нүүдэй, буряад, дуунууд мүнөөнэй хүнүүдэй ажабайдалда хуушан сагаһинһаа дутуугүй хэрэгтэй хаһань, улад зонин эдээрэ улам эхэ һонирхоход болоһон.

«ҮҮРИНЭР». Алын районһоо Г. ЦЫБДЕНОВАЙ эльгээһэн фотоэтюд.

ОНЬОН УГЭНҮҮД

Яһань хүн талы һэтэлхэ, Яраһан хүн сагыһе аһиха.

Ухаатай хүн угын үзүүрээр ойроһоо,

Уймаар хүн улаан бургаһаар ойгоһоо.

Зүйдэлгүй дэглэ байдаггүй, Зүггүй газар байдаггүй, Шоно хонитой суг байдаггүй, Архинша архитай хамта байдаггүй.

Туһа мартагдаха, Тодхор мартагдахагүй.

Эдһинэ — бээдэ туһагүй, Нойр — ажалда туһагүй.

Ядаха сагта Ямаһын тархи туһатай.

Төөржиз ябаһаар Түрлөө олобо, Намнуулжа хэбһаар Хангалжа олобо.

Зосолон гасалан хоёр Эргэ эрээд байха, Ури гарза хоёр — Урын нүхэд.

Дуутай тэнгэри бороотой, Суутай басаган хурилгүй.

Хүнэй үрмэ тоһонһоо Борин хэрэ үһэн дээрэ. Хөдөн бүргэд — Халда тээшэ, Харин хубүгн — Эсэгэ тээшэ.

Р. ДАШЕВАГАЙ суглуулбарһаа.

ДАЛАЙН ХАНАЙ БАСАГАД ДАЛАН ДОЛОН ТОШТОЙ. (Заһанай хашарһан). Жажалха үргэтай аад, Залгиха хоолойгүй. (Хайша).

Далайн ханай басагад Далан долон тоштой. Жажалха үргэтай аад, Залгиха хоолойгүй.

ТААБАРИНУУД

Мэргэһиһе зарим соо, амарше хуулин ном соо, хаанһаа бэшгээдэгүй, сэдхэл болдоло хабатыай гуримыһе залуу үшөөндө барандаа ойгуулдаг байя!

БУДАМШУУ

Загарайн зөһөбарилгын-техническ предприятин (анханда районска «Сельхозтехника» нэгдэл байһан) начальнигай тухашаа Иван Дмитриевич Ашаров дэмжүүлэгдэхээ хуушо хүн зониниһаа таһалдахаа болшохо һэн. Улар бүхэндэ шухуу гоё һайханаар хубсалан эршүүл, эхээрнүүд элдэб түхэлэй хүнгэн автомашинаар хуржэ эхонго л, дээрлүүхүүд дээрлээ харан гашхалжа, тогтон хөрөнгүй кабинедтэй ородог бэйл. Хамта ажалладаг нүхэдын, мун предприятини мэрэгжэлтэд, худалһарыһад абаһар һонирхоход, гайхадар аад, һүүлдэй тооһооһе болшохо. Ушарын хэдаа эдэ айлһалһан хүнүүднэй гаржа ошон сесуу захгүй олон нүхэдтэй, даһиһе һаа, үгүү дахуулай дэргэ номной захирала дээрлээ адал мэтэ адхарладаг байгаа. Дурсагдаша предприятин таһагуудыһе даһиһар, мэрэгжэлтэд элдэб детал, запес частьнуудыһе складууд соо-

шухаг олон запес частьнуудыһе, детал, узелнуудыһе худалдаһан, эрлээһиһе хангалһан байгаа. Тинхэдэ Загарайн захбарилгын-техническ предприятинһаа элдэб детал, запес частьнуудыһе, автомашинын кузов болон «2 ПТС-4» түхэлэй һал хайшеһеб харгыланхай байгаа. Мун «Москва-412» маркын автомашинын аяар 24 деталтай өһотой эзэндэ хүнроогүй, хүйхэр Ашаровай хани нүхэдэ дамжуулагдаа. Бүхэ дээрэ хуадо ажахыда хабзгүй эми зургаануудта сашы запес частьнууд бэшэ, мун түлһишэ-бензинэй хамгүй эхээр гаргашаһагдаһан байһаныһе нэгдэлдэ элдэб Хэрбэ хүнгэн автомашинанд хэрэгдэхээр абаһан запес частьнуудыһе бүрдэхэн тоолоо һаа, ганс «Волга» бэшэ хэ-

рэнд хэгдһэн хохидоһиһе тоһон тодорхойлодо эхонго даа. Бүхэдэ 21,5 мянган түхэлэй зөөри, хэрэгсэлтэд хуулайгадан, хуурам аргаар үбэршэлдэгдэ эзэтай болоһон байба.

Гансашы үйлдэбэри хүтлэбэрлэхэ бэшэ, мун гүрэнэй мүнзгэн зөөриһе арьбалха элдэб гаргашуудыһе хоруохо уялгатай дарга Ашаров үнэ ашине нэн түрүүлэн Загарайн РАПО-гой хүтлэбэрлээдэ юундэһеб обсоорлоогүй мэтэ үнгэршо гэжэ гуй, али РТП-гэй начальнигай уялгана сүлөөжэ, бури дээршэ, — райконой агропромшисленна нэгдэлэй Советэй түрүүлэһын орлогшын түүһал ээлхыһе дурдаһан байна.

Гүрэнэй зөөри хямгадалха, арьбалха, аршалан хамгадалха талаар шалга тэмсэлэй ябуулдажа байһан мүнөө үедэ РТП-гэй начальнигай И. Д. Ашаровий дур зоргоор ашаровий абвагүй үнгэршэн КПСС-эй Загарайн райком, арадай депутатуудай район Советэй гүйсэдком болон арадай хинлтын комитет мүнөө юун тухай һанамжлана хаб, һонирхолой. Магад партиин XXVII съезд болон КПСС-эй ЦК-гай удаахи пленумүүд дээрэ хэгдһэн заабриниһе өһоор худалһарыһоо эрд хубилгата эвбэй, ингээд лэ үнгэршэ аабзэ гэжэ хүлэһинг һуужашы болоо.